

VERESS EMŐD

A nem szankciós („önhatalmú”) elállásra/ felmondásra vonatkozó szerződéses kikötések a román polgári jog rendszerében

Contractual Clauses on Non-Sanctionatory („Self-Authorized”) Termination or Withdrawal in the Romanian Civil Law System

Abstract: The article examines the regulation of contract termination in Romanian civil law, with a particular focus on unilateral non-sanctionatory rights of withdrawal and termination. The study analyzes the terminological differences between the Romanian and Hungarian legal systems and the order of various legal institutions that result in contract termination. It highlights when the legislature creates unilateral withdrawal and termination rights to uphold principles of social justice, and when such rights are established by the parties themselves in the spirit of contractual freedom.

Keywords: unilateral withdrawal, unilateral termination, Romanian civil law, Hungarian civil law, terminological differences, social justice, tenant protection.

1. Alapvetés

A szerződés kétoldalú jogügylet, a felek kölcsönös megállapodásán, akarategyezésén alapszik, és ennek eredményeképpen annak megkötése, módosítása, illetve a teljesítés előtti megszüntetése kizárólag a felek egyező akaratával történhet meg (ehhez tulajdonképpen újabb szerződéskötésre, módosító vagy megszüntető/felbontó szerződésre van szükség). Ezen alapelv a szerződések kötelező erejéből, a római jogi *pacta sunt servanda* (a megállapodásokat be kell tartani) elvből ered. Szilárd alapot képez a szerződéses jogviszonyok stabilizálására, de ahogyan a jog világában szinte minden kérdésnél, ezen elv alól is vannak – bonyolult rendszert alkotó – kivételek. Egyfelől a jogszabályok, másfelől a szerződő felek által kialakított megállapodások számos olyan esetet határozhatnak meg, amelyek lehetővé teszik, hogy egyoldalú jognyilatkozattal is lehessen a szerződések világában joghatást gyakorolni. Így, bizonyos helyzetekben egyik fél egyoldalú akarata érvényesülhet, amely létrehozhatja vagy módosíthatja a szerződéses jogviszonyt, vagy annak megszűnéséhez vezethet.

Rögtön meg is vizsgálhatunk egy példát a román polgári jogból: a lakásbérlet esetét. A határozott időre kötött lakásbérlet esetén kógens norma teszi felmondhatóvá a szerződést. Hogyan? A román Ptk. 1825. cikke szerint a lakásbérlő „*legalább 60 napos előzetes értesítési idővel felmondhatja a szerződést*”. Vagyis a szerződés megszűnését kiváltó egyoldalú jognyilatkozat lehetőségét kizárólag az egyik fél számára nyitja meg a törvény, a felmondási jog kizárólag a lakásbérlőnek fenntartott, a törvényből fakadó hatalmasság. A jogalkotó a lakásbérlőt tekinti a kiszolgáltatót félnek, ezért, ha kedvezőbb bérleti lehetőséget talál, akkor a határozott időre megkötött lakásbérleti szerződésből is „elengedi”, létrehozva számára a lehetőséget, hogy egyoldalú jognyilatkozatával elérje a szerződés megszűnését. Ez a szabályozás a lakásbérleti piaci viszonyokba történő beavatkozás. Azon az elven alapul, hogy a bérlők gyakran találkoznak bizonytalan és változó körülményekkel, ezért bizonyos rugalmasságra van szükség: meg kell teremteni a szerződéses kötelekek feloldásának a lehetőségét. A bérbeadót kizárólag az új bérlő keresésére a jogalkotó által elegendőnek vélt 60 napos előzetes értesítési idő védi. Ez az egyoldalúan kógens, a lakásbérlőt pozitívan diszkrimináló szabály annak a jelenségnek a megnyilvánulása, amit Cesare Vivante olasz jogászprofesszor (1855–1944) a *Huszádik Század* folyóiratban 1903-ban magyar nyelven közölt tanulmányának címében „*a szocializmus behatolása a magánjogba*” fordulattal nevezett meg.¹ Az, hogy a szocializmus elvei valóban behatolnak a magánjog területére, a példán keresztül jól megfigyelhető: a jogszabály egy bizonyos társadalmi csoportot, jelen esetben a lakásbérlőket védelmezi a potenciálisan kiszolgáltatót helyzetükben. Vivante értelmezése szerint ez a fajta jogalkotás része annak a szélesebb körű tendenciának, amely a társadalmi igazságosság elveit igyekszik integrálni a hagyományosan individualista, az alanyi jogokat egyénhez kötöttségükben védelmező magánjogba. Összességében a román törvényalkotás itt vizsgált rendelkezései egyértelműen a bérlők védelmére törekszenek, viszont a szerződéses egyensúly ilyen megbontása mégsem igazolható pusztán a modern jogrendszerek azon törekvéseivel, hogy kiegyensúlyozzák a felek közötti erőviszonyokat, a társadalmi és gazdasági realitásokat figyelembe véve. Egyelőre viszont nem vetődött fel a kérdés, hogy a jogalkotó által kialakított rendelkezések valóban megfelelnek-e a társadalmi igényeknek, vagy van-e szükség további módosításokra, esetleg újraértékelésre a bérlők és bérbeadók közötti dinamikában.

A bérlő javára megbontott egyensúlyt az Rptk. 1825. cikk második bekezdése kívánja valamelyest helyreállítani. E rendelkezés ugyanis lehetővé teszi, hogy a bérbeadó is felmondhassa a határozott időre létrejött szerződést, viszont teljesen más, sokkal szigorúbb feltételrendszerrel:

a) ezt a jogot a szerződés kifejezetten elő kell írja (explicit szerződéses rögzítést igényel), azaz itt nem beszélhetünk a törvényből közvetlen módon származó hatalmasságról; ilyen felmondási jog csak szerződéses kikötéssel, vagyis a bérlő beleegyezésével alapítható;

b) a felmondás oka kizárólag az lehet, hogy a lakóingatlanra a bérbeadónak vagy családjának van szüksége, azaz indokolási kötelezettség áll fenn, és ha a bérlő bizonyítani tudja, hogy nincs a bérbeadónak vagy családjának a lakóingatlanra valós

1 Huszádik Század. Társadalomtudományi Szemle, 1903/2, 621–637.

szüksége, akkor a szerződés felmondása indokolatlan, a szerződést felmondó jognyilatkozat pedig érvénytelen;

c) az előzetes értesítési idő szintén 60 nap (illetve 15 nap, ha a bérleti díj fizetésének az időegysége kisebb, mint a hónap).

A jelen elemzés keretében viszont nem azzal szeretnék foglalkozni, amikor a törvény teszi lehetővé a szerződéstől egyoldalú jognyilatkozattal történő elállást vagy a szerződés felmondását (ilyen a lakásbérlet már elemzett esete, a számára jogszabály által alapított felmondási jog). A vizsgálat fő tárgyát az képezi, amikor a törvény nem nyitja meg azt a lehetőséget, hogy a szerződés egyoldalú jognyilatkozat alapján szűnjön meg, hanem a felek hoznak létre ilyen hatalmasságot (ilyen lehet a fenti példában akár a bérbeadó felmondási jogának a fenti esete, ugyanis ott megfelelő záradék hiányában a szerződés felmondása nem lehetséges). Vagyis a vizsgálandó kérdés, amikor a felek akarata, és nem a jogalkotó teremt kivételt a *pacta sunt servanda* elve alól.

2. A szerződéstől való nem szankciós, szerződéses kikötésen alapuló elállás vagy felmondás a román jogban – magyar terminológiai és dogmatikai kitekintéssel

2.1. Szabályozás, a norma diszpozitív jellege

A szerződéstől való nem szankciós, szerződéses kikötésen alapuló elállás vagy felmondás jogalapja az Rptk. 1276. cikke. Bármely félreértés elkerülésére maga a norma rögzíti, hogy diszpozitív szabályról van szó.²

2.2. Román-magyar terminológiai kérdések

2.2.1. A magyar jogi terminológia

A román és a magyar magánjogi rendszerek közötti eltérés következtében a megfelelő terminológia alkalmazása a szerződés megszűnésének esetén kifejezetten nehéz. Egyfelől a magyar és a román jog ugyanazt a kérdést más-más szempontból közelíti meg. Másfelől a magyar jog próbál zárt terminológiai rendszert alkotni, amit a román jog nem minden fogalom esetében tesz meg. Terminológiai tisztázás nélkül az érdemi elemzés nem lehetséges. Elsőként a magyar terminológiát teszem vizsgálat tárgyává.

A magyar jogban a szerződés megszűnése gyűjtőfogalom. A megszűnés lehet valamelyik fél egyoldalú jognyilatkozatának a következménye, vagy alapulhat közös megegyezésen. Lehet visszamenőleges hatályú (*ex tunc*), amikor a szerződés minden jogkövetkezményét visszamenőlegesen meg kell szüntetni, mintha a szerződés létre sem jött volna; illetve lehet csak a jövőre nézve (*ex nunc*) joghatást kiváltó, amikor a szerződés múltban kiváltott joghatásait meg kell őrizni. A visszamenőleges hatályú,

² „Dispozițiile prezentului articol se aplică în lipsă de convenție contrară.”

egyoldalú jognyilatkozaton alapuló megszűnés az elállás, a közös megegyezésen alapuló pedig a felbontás. A szerződés korábbi joghatásait megőrző megszűnési esetek, ha az egyoldalú jognyilatkozaton alapszik, a felmondás, a közös megegyezésen alapuló pedig a megszüntetés. Ezt foglalja össze az 1. táblázat.

1. táblázat. A magyar terminológia mátrixa

SZERZŐDÉS MEGSZŰNÉSE	Egyoldalú	Közös megegyezés
A jövőre nézve	felmondás	megszüntetés
Visszaható hatállyal	elállás	felbontás

A Polgári törvénykönyv (2013. évi V. törvény) a következőképpen rendezi a kérdést. A 6:212. § szabályozza a felek megállapodásával történő megszűnést:

a) a felek közös megegyezéssel a szerződést a jövőre nézve *megszüntethetik*; ebben az esetben a felek további szolgáltatásokkal nem tartoznak, és kötelesek egymással a megszűnés előtt már teljesített szolgáltatásokkal elszámolni;

b) a felek közös megegyezéssel a szerződést megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal *felbonthatják*; ebben az esetben a már teljesített szolgáltatások visszajárnak, és ha az eredeti állapot természetben nem állítható helyre, a szerződés felbontásának nincs helye.

A 6:213. § szabályozza az egyoldalú jognyilatkozattal történő „megszüntetés”.³ A normaszöveg alapján a következőket lehet rögzíteni:

a) az elállásra vagy felmondásra való jogosultság alapulhat jogszabályon vagy szerződéses kikötésen;

b) felmondás esetén a szerződés megszüntetésének szabályait kell alkalmazni, vagyis a felek további szolgáltatásokkal nem tartoznak, és kötelesek egymással a megszűnés előtt már teljesített szolgáltatásokkal elszámolni;

c) elállás esetén a szerződés felbontásának a szabályait kell alkalmazni, vagyis:

– a már teljesített szolgáltatások visszajárnak;

– ha az eredeti állapot természetben nem állítható helyre, elállásnak nincs helye;

– ehhez a normaszöveg kiegészítésképpen hozzáteszi, hogy elállásra a fél akkor jogosult, ha az általa kapott szolgáltatás egyidejű visszaadását felajánlja.

d) a szerződéstől elállni vagy azt felmondani a másik félhez intézett jognyilatkozattal lehet;

e) ha a felek az elállás jogát meghatározott pénzösszeg (bánatpénz) fizetése ellenében kikötötték, a túlzott mértékű bánatpénz összegét a bíróság a kötelezett kérelmére mérsékelheti (a felmondás jogára vonatkozóan bánatpénzről a Ptk. nem rendelkezik, de a szabályozás diszpozitív jellege miatt álláspontom szerint felmondásra is kiköthető bánatpénz);

f) ha a Ptk. nem rendelkezik eltérően, a tartós jogviszonyt létrehozó, határozatlan időre kötött szerződést megfelelő felmondási idő alkalmazásával bármelyik fél felmondhatja, és a felmondási jog kizárása semmis.

³ Vagyis itt a magyar terminológia sem teljesen következetes, hiszen a hivatkozott paragrafus egyoldalú jognyilatkozattal történő „megszüntetésről” beszél.

Ami még lényeges számunkra, a Ptk. 6:140. §-a, amely az elállás és felmondás egyik jogszabályon alapuló esetét szabályozza, amikor az elállás és a felmondás útját a Ptk. a szerződésszegés szankciójaként nyitja meg. Ilyen értelemben a szerződésszegés következtében a jogosultnak a szerződés teljesítéséhez fűződő érdeke megszűnt, elállhat a szerződéstől, illetve ha a szerződéskötés előtt fennállt helyzetet természetben nem lehet visszaállítani, felmondhatja azt, ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik.⁴

Következésképpen a magyar jog által egyidejűleg alkalmazott rendezőelvek a következők: egyoldalú jognyilatkozaton vagy közös megegyezésen alapszik a megszűnés; a megszűnés *ex tunc* vagy *ex nunc* joghatást vált ki. Az elállás vagy felmondás alapulhat jogszabályon vagy szerződésen. A jogszabályon alapuló elállás vagy felmondás egyik esete, amikor ezekkel a jogokkal a szerződésszegés szankciójaként élhet a jogosult.

2.2.2. A román jogi terminológia

A román jog más nézőpontból közelíti meg a kérdést, és ennek kihatása van a terminológiára is. Amikor a megszűnés a két fél megállapodásán alapszik, e helyzetet terminológiailag nem kívánja precízen megragadni, váltakozva használja az *încetare*, illetve a *desființare*⁵ fogalmakat, úgy, hogy ezeket nem is tartja fenn kizárólag a közös megegyezésen alapuló megszűnés esetkörének a leírására, terminológiai azonosítására. Az pedig, hogy a megállapodáson alapuló megszűnés *ex tunc* vagy *ex nunc* joghatást vált ki, a konkrét szerződés jellegéből és a megállapodás tartalmából derül ki, a használt fogalmak a joghatást ilyen szempontból nem minősítik. Azaz nem tudunk a magyar megszüntetés és felbontás fogalmakhoz azonos pontossági szinten megfelelő szavakat rendelni. Például a *desființare* egyaránt jelenthet megszüntetést, felbontást,⁶ de akár a megtámadható szerződés *ex tunc* megszűnésének az esetét is.⁷ A kontextustól függően lehet megszüntetésnek vagy felbontásnak fordítani, az utolsó jelzett esetben pedig érvénytelenítésnek,⁸ de amikor legtágabb értelemben használja a jogalkotó, akkor megszűnésnek.

A román magánjogi dogmatika és ezt tükrözően a szaknyelv alapvető megközelítése a szerződés egyoldalú jognyilatkozaton alapuló megszűnése esetén azon a kritériumon alapszik, hogy erre szankciós vagy nem szankciós alapon kerül-e sor. Így külön nevesíti a szankciós elállást (*rezoluțiune*) és a szankciós felmondást (*reziliere*). A román jogban az elállás (*rezoluțiune*) és a felmondás (*reziliere*) a szinalagmatikus (kétoldalú

4 A Ptk. további vonatkozó rendelkezései szerint a jogosult jognyilatkozata érvényességéhez köteles megjelölni az elállás vagy a felmondás okát, ha ez a jog több okból megilleti. A jogosult a megjelölt elállási vagy felmondási okról másokra térhet át. A kötelezett nem követelheti az ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeni megtérítését, ha a jogosult bizonyítja, hogy a számára teljesített szolgáltatást visszatéríteni olyan okból nem tudja, amelyért a kötelezett felelős. Ha a jogosult a szolgáltatás ellenértékét megfizette, kérheti annak visszatérítését akkor is, ha ő a számára teljesített szolgáltatást visszatéríteni nem tudja, és bizonyítja, hogy ennek oka olyan körülményre vezethető vissza, amelyért a kötelezett felelős.

5 E fogalom a jogi személy megszűnésére is vonatkoztatható (Rptk. 250. cikk).

6 Például Rptk. 1314. cikk.

7 Például Rptk. 17. cikk (2) bekezdés; 684. cikk; leginkább 1253–1254. és 1256. cikkek stb.

8 A román jog a szankciós elállás és felmondás vagy a lehetetlenülés jogkövetkezményét (szerződés megszűnése) is a *desființare* fogalmával írja le. Vö. Rptk. 1554. cikk (1) bekezdés és 1557. cikk.

vagy viszonos) szerződés megszegésének szankcióját képezik. A szankciós elállás/felmondás az érvényesen létrejött szerződést a jogosult akaratának megfelelően elszegi, elállás esetén a szerződéskötés időpontjára visszamenő hatállyal (*ex tunc*),⁹ felmondás esetén a jövőre nézve (*ex nunc*),¹⁰ amennyiben az adós szerződést szegett. Így a polgári jogi szankció egyik típusával állunk e körben szemben. Az elállás és a felmondás a hitelező címzett akaratnyilatkozata, amely a kötelmi viszonyt feloldja. A szerződés elszegésének lényege nem az, hogy az elszegő fél követelési joga megszűnik, hanem az, hogy az ő kötelezettsége is kialszik, az ő kötelmi lekötöttsége is megszűnik, szabadul a kötelemből. Az elszegés tágabb kategóriájába tartozik az elállás és a felmondás mellett még az a helyzet is, amikor szerződésszegés esetén egy szerződéses kikötés alapján a szerződés megszűnése automatikus, a megállapodás a jogosult külön akaratnyilvánítása nélkül, a törvény erejénél fogva megszűnik. Ezt az esetet irányítják az elszegési záradékok (*pact comisoriu*) a román jogban.

A jogszabályon alapuló egyéb elállási és felmondási eseteket azonban a norma-szöveg leginkább a *denunțare* vagy *denunțare unilaterală* néven nevesíti, de ugyanilyen értelemben használ néha más kifejezéseket is (*revocare*, *renunțare*, foglalo esetén *decidere*¹¹). Az, hogy a megszűnés *ex tunc* vagy *ex nunc* vált ki joghatást, szintén a szerződés jellegéből derül ki. Ha a *denunțare* fogalom mellé az egyoldalú (*unilaterală*) jelzőt is odaillesztette a jogalkotó, akkor ebből az is következhethetne, hogy ez kétoldalú (*denunțare bilaterală*) is lehetne. De ez a szókapcsolat alapvetően hiányzik a román polgári jogból.¹²

A minket tulajdonképpen e körben foglalkoztató kérdésre, a szerződéses kikötésen alapuló, nem szankciós elállás/felmondás esetére szintén a *denunțare unilaterală* kifejezést használja az Rptk., így a jelen tanulmány fő vizsgálati tárgyát képező 1276. cikk is. Vagyis a *denunțare* fogalma egyaránt jelölhet jogszabályon vagy szerződéses kikötésen alapuló szerződés megszűnési okot, lényege, hogy ez mindig nem szankciós és egyoldalú jellegű. Így a *denunțare* fogalmát a kontextustól függően nem szankciós elállásként/felmondásként kell fordítani. A joghatás *ex tunc* vagy *ex nunc* jellege szintén a konkrét szerződés függvénye. A jogszabályon alapuló nem szankciós felmondás egyik esete, amikor az Rptk. 1277. cikke lehetővé teszi, hogy a határozatlan időre megkötött szerződést bármelyik fél, méltányos előzetes értesítési határidővel felmondja. Az Rptk. vonatkozó rendelkezése szerint az ellentétes záradékok vagy ebben az esetben a

9 Például, amennyiben Primus az eladó és Secundus a vevő, és Primus határidőre nem adja át azt a vagyontárgyat, amely feletti tulajdonjogot a szerződéssel ruházták át, akkor Secundus elállhat a szerződéstől. Az egyébként érvényesen létrejött szerződés visszamenő hatállyal (*ex tunc*) megszűnik, ezért amennyiben Secundus az árat vagy az ár egy részét kifizette, Primusnak azt vissza kell fizetnie.

10 Például amikor egy bérlő három hónapon át nem fizeti meg a lakbér összegét, ezért a bérbeadó egyoldalúan felmondhatja a szerződést. A felmondás a folyamatos/folytatólagos teljesítésű szerződések megszegésének szankciója, ott ugyanis nem lehetséges a szerződéskötés előtti helyzet visszaállítása (így nem lehet visszaszolgáltatni a bérlő által véghezvitt lakáshasználatot, ezért értelmetlen lenne a korábban kifizetett bérlési díjak visszaszolgáltatása). Felmondással ezért a bérlési szerződés a jövőre (*ex nunc*) nézve szűnik meg.

11 Rptk. 1545. cikk.

12 Pontosabban a szerződéses gyakorlatban a fogalom ilyen értelmű használata sajnos előfordul.

felmondási jog gyakorlásának valamilyen ellenszolgáltatáshoz való kötése nem létező záradéknak minősül.¹³

Következésképpen a román jogi terminológia a *denunțare* fogalmát használja, hogy egyértelműen megkülönböztesse a nem szankciós elállást/felmondást a szankciós elállástól (*rezoluțiune*) és a szankciós felmondástól (*reziliere*), amely fogalmakat a román polgári jog arra az esetre tart fenn, amikor a kötelezetti nemteljesítés következményeként a jogosult a szerződéstől eláll vagy azt felmondja. A *denunțare* fogalma magyar nyelven leginkább a nem szankciós elállás/felmondás kifejezéssel adható a legpontosabban vissza, kiemelve, hogy a korábbiak szerint ez alapulhat jogszabályon vagy szerződéses kikötésen. Ennek a különbségnek az érzékeltetésére használom a *szerződéstől való nem szankciós elállás vagy felmondás* kifejezéseket, amikor az Rptk. 1276. cikkét elemzem. A magyar és a román jogi terminológia közötti eltérések egyébként nem a szaknyelv precizitásának hiányáról árulkodnak valamely oldalon, hanem egyszerűen eltér a megközelítésmód, a dogmatikai háttér. Grosschmid egyik fontos tanítványának szóhasználatát kölcsönözve ez a szerződés „önhatalmú” felmondása vagy az attól való önhatalmú elállás, amely esetében nem az a fontos, hogy a szerződést felmondó vagy az attól elálló fél „követelési joga megszűnik, hanem hogy az ő lekötöttsége önhatalmúlag kioltatik”.¹⁴

Összegezve, a szankciós elállás (*rezoluțiune*) és felmondás (*reziliere*) a szerződésszegés egyik lehetséges jogkövetkezménye, a jogosult számára megnyíló lehetőség, ha a kötelezett szerződést szeg. Ezzel szemben a nem szankciós vagy önhatalmú elállás/felmondás (*denunțare*) nem feltételez szerződésszegést, hanem:

a) e jogot a törvény időlegesen biztosítja (például amikor a fogyasztó 14 napig elállhat a szerződéstől);

b) a törvény elismerheti ezt a jogot folyamatosan, véglegesen, az adott szerződéstípus jellegéből fakadóan (például a megbízási szerződés esetén); mindkét eddigi alpontban említett esetben a jogszabály gyakorlatilag a szerződés kötelező erejét gyengíti;

c) vagy maguk a felek teremtik meg szerződésükben ezt a nem szankciós elállási/felmondási jogot (ingyenesen vagy bánatpénzért cserébe, egyik vagy mindegyik fél javára – aszimmetrikus vagy szimmetrikus módon).

Így az összehasonlított jogintézmények egymáshoz viszonyítva különböznek, mert:

a) eltérnek a kiváltó okaik: szankciós elállás és felmondás esetén az alapvető feltétel a szerződésszegés, nem szankciós (önhatalmú) elállás/felmondás esetén gyakorlatilag hatalmasságról, diszkrecionálisan, indokolási kötelezettség nélkül gyakorolható jogról van szó;

b) eltérnek abban is, hogy a szankciós elállás vagy a felmondás joga bármely (szinlagmatikus) szerződéshez kapcsolódhat, a nem szankciós elállás/felmondás joga

13 A magyar jog hasonlóképpen rendezi a kérdést. A Ptk. 6:213. § (3) bekezdése szerint „ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a tartós jogviszonyt létrehozó, határozatlan időre kötött szerződést megfelelő felmondási idő alkalmazásával bármelyik fél felmondhatja. A felmondási jog kizárása semmis.”

14 Vö. Tóth Lajos: *Magyar magánjog – kötelmi jog*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938, 57.

kivételes jellegű, mint a szerződés kötelező ereje alóli kivétel, illet csak a törvény alapít bizonyos szerződéstípusok esetén (az eddigi példáknál maradv: bizonyos fogyasztói szerződések, megbízás) vagy a felek kifejezett megállapodása hozhat létre;

c) viszont hasonlítanak a joghatásaikban (szerződéses kötelelem megszűnése), azzal a fontos különbséggel, hogy a szerződéstől való nem szankciós elálláshoz/felmondáshoz általában nem kapcsolódik kártérítés (a bánatpénz említett esetét kivéve, amelyre az alábbiakban visszatérek), míg a szankciós elállás/felmondás joga nem zárja ki a kártérítés követelését a szerződést szegő féltől.

2. táblázat. A román terminológia mátrixa

SZERZŐDÉS EGYOLDALÚ MEGSZŰNÉSE		Szankciós	Nem szankciós
	A jövőre nézve	<i>reziliere</i> – szankciós felmondás	<i>denunțare</i> – nem szankciós (önhatalmú) felmondás/elállás
	Visszaható hatállyal	<i>rezoluțiune</i> – szankciós elállás	A román szaknyelv egyetlen szót használ, a szerződés jellegéből derül ki, hogy <i>ex tunc</i> vagy <i>ex nunc</i> a joghatás. A román jogban is a nem szankciós felmondás vagy elállás alapulhat jogszabályon vagy szerződéses kikötésen.
SZERZŐDÉS KÉTOLDALÚ MEGSZÜNTETÉSE	<i>desființare</i> – itt is egy szót használ a román szaknyelv, a kontextusból derül ki, hogy <i>ex tunc</i> vagy <i>ex nunc</i> a joghatás.		

A román terminológiai mátrix viszont a fentiek alapján kevésbé precíz, mint a magyar (lásd például a *desființare* fogalom már tárgyalt többértelműségét, vagy azt, hogy a *denunțare* fogalma egyaránt jelenthet nem szankciós elállást vagy nem szankciós felmondást).

Ami lényeges, hogy a jelen tanulmány keretei között a szerződéses kikötéssel alapított nem szankciós elállás/felmondás jogintézményét kívánom elemezni, ahogy azt az Rptk. 1276. cikke szabályozza.

2.3. Az Rptk. 1276. cikke

2.3.1. Fogalom meghatározás

A szerződéses kikötéssel alapított nem szankciós elállásra/felmondásra vonatkozó kikötés azt a hatalmasságot jelöli, amely esetén maga a szerződés feljogosítja az egyik felet, hogy egyoldalú jognyilatkozatával a szerződést annak lejárta előtt megszüntesse. Például egy 5 évre kötött helyiségbérleti szerződésben, ha az adott piacon túlkereslet van, elő lehet írni, hogy kizárólag a bérbeadó mondhatja fel a szerződést, a bérlőt pedig köti az időtartam. Így, ha a bérbeadó kap egy jobb árat fizető bérlőt, akkor meg tudja szüntetni az eredeti szerződést. Ha nem, akkor megvan (a nyilván sohasem

teljesen kockázatmentes) biztonsága, hogy van 5 évre bérlője. A képlet meg is fordítható, ha bérbe adandó ingatlanokból van például túlkínálat. Ilyenkor a bérlő harcol a szerződés nem szankciós felmondására vonatkozó, az ő javára szóló záradékért, amely lehetővé teszi, hogy a szerződést lejárat előtt megszüntesse, amennyiben kedvezőbb áron talál más ingatlant. Vagy akár mindkét fél számára kiköthető ilyen felmondási hatalmasság.

Az elállási/felmondási kikötés nem teremt kivételt a szerződés kötelező ereje alól. Abban az esetben, ha ilyen záradékot foglaltak a felek a szerződésbe, pontosan a szerződés, a felek megegyező akarata, a szerződés kötelező ereje teremti meg a szerződéstől egyoldalú jognyilatkozattal való elállás/felmondás lehetőségét.

A formai követelményeket tekintve az elállási/felmondási nyilatkozatnak meg kell felelnie a szerződés érvényes megkötéséhez törvényben előírt alaki követelményeknek, így az alakisághoz kötött szerződés akkor szűnik meg, ha az elállási vagy felmondási nyilatkozat is megfelel ennek a formának.¹⁵

2.3.2. Arról, hogy mikor (meddig) lehet az önhatalmú elállási jogot (hatalmasságot) gyakorolni

Az Rptk. 1276. cikke szerint amennyiben a szerződés ilyen önhatalmú elállási/felmondási kikötést tartalmaz, akkor az abból fakadó hatalmasságot, a szerződéstől való elállás jogát mindaddig lehet gyakorolni, amíg a szerződés teljesítése meg nem kezdődött.¹⁶ Ahogy már korábban jeleztem, a szabály diszpozitív, akaratpótló jellegű, vagyis ettől el lehet térni, azaz a felek rögzíthetik, hogy azon szerződéstől is el lehet állni vagy azt fel lehet mondani, amelynek teljesítése megkezdődött.¹⁷ Az eltérésre vonatkozóan a diszpozitivitás valóban általános keretet ad, azonban a fogyasztói szerződések esetén ilyen kikötés kapcsán komolyan felmerül a kérdés, hogy az ilyen záradék nem minősülne-e tisztességtelennek. Véleményem szerint erre eseti vizsgálat tud választ adni, hiszen egy ilyen kikötés akár a fogyasztó javára is szolgálhat.

Itt még más, fontos értelmezési probléma is felmerült a gyakorlatban: mit is ért az Rptk. 1276. cikke a szerződés teljesítésének a megkezdésén? A szerződés teljesítésének megkezdése – ha nincs a diszpozitivitás lehetőségeit kihasználó eltérés a szerződésben – jogvesztéssel jár.

A probléma első köre ott jelentkezik, hogy ez a jogvesztés akkor következik be, ha az önhatalmú elállás jogosultja kezdi el a szerződést teljesíteni, vagy ez a jogvesztés akkor is bekövetkezik, ha bármelyik fél megkezdte a szerződés teljesítését, ez felszámolja a szerződéstől való elállásra vonatkozó hatalmasságot. Ha azt az értelmezési elvet alkalmazzuk, amely szerint ahol a törvény nem tesz különbséget, ott az értelmezőnek sem szabad különbséget tennie (*ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*), akkor ez az utóbbi a helyes válasz.

¹⁵ Ugyanezen az állásponton M. NICOLAE: *Drept civil. Teoria generală, Vol. II. Teoria drepturilor subiective civile*, Ed. Solomon, București, 2018, 444.

¹⁶ „Dacă dreptul de a denunța contractul este recunoscut uneia dintre părți, acesta poate fi exercitat atât timp cât executarea contractului nu a început.”

¹⁷ Mivel a román jogban az erre a célra használt szakkifejezés (*denunțare*) önmagában nem adja meg azt, hogy a megszűnés *ex tunc* vagy *ex nunc* fog bekövetkezni, ezt vagy a szerződés jellege fogja behatárolni, vagy érdemes a kikötés szerződéses rögzítésekor ezt a kérdést is a szerződésben rendezni.

Alternatív értelmezésben abból az elképzelésből lehet kiindulni, hogy az önhatalmú elállási jog minősítése hatalmasság (*drept potestativ*), vagyis olyan alanyi joggal állunk szemben, amely egyoldalú jognyilatkozattal joghatás kiváltására alkalmas (esetünkben e jognyilatkozat következménye a szerződés megszűnése). Álláspontom szerint azért, hogy az elállási jog elenyésszen, a szerződés teljesítését e jog jogosultjának kell elkezdenie. A szabályozás tulajdonképpeni dogmatikai alapja az, hogy az önhatalmú (nem szankciós) elállási jog jogosultja a szerződés teljesítésének elkezdésével hallgatólagosan lemond a szerződéstől való elállási jogáról. Ha a hatalmasság kötelezettje részéről történő teljesítés megkezdése is elenyészteti e hatalmasságot, akkor ez az önhatalmú elállási jog illuzórikussá válna, mivel annak gyakorlása vagy nem gyakorlása már nem a jog aktív alanyától, hanem a passzív alanytól, a kötelezettől függene. És így a kötelezett részéről a szerződés teljesítésének bármilyen apró elkezdése elenyésztetné a hatalmasságot.

Ha ezt a második, általam támogatott értelmezést fogadjuk el, még egy igen fontos következmény születik. Abban az esetben, ha az önhatalmú elállás jogát mindkét fél javára kikötötték, csak az nem élhet a hatalmasságával, aki a szerződés teljesítését elkezdte, ellenben a másik fél még igen, mindaddig, amíg saját maga is el nem kezdi a teljesítést.

Ahogy jeleztem, véleményem szerint a második értelmezés áll összhangban a jogalkotó akaratával, de csak egy korrekcióval: a kötelezettől történő önkéntes és tényleges teljesítés elfogadása a hatalmasság jogosultjának részéről szintén elenyészteti az önhatalmú elállás jogát, mert ebben az esetben a teljesítés elfogadását is a hatalmasságról való lemondásnak kell tekinteni.

Szintén a második értelmezés mellett szól, hogy a gyakorlatban, amennyiben az első értelmezést fogadnánk el, még egy különös probléma felmerülne. Vegyünk például egy ingatlan-adásvételi előszerződést, amelyben az eladást ígérő fél javára kikötötték az elállási hatalmasságot. Az előszerződés előírja a vételt vállaló fél kötelezettségét, hogy az előszerződés megkötésének a napján az ingatlan árának 10%-át fizesse ki előlegként. Ha abból indulunk ki, hogy az elállás mindaddig lehetséges, amíg a szerződés teljesítése nem kezdődött meg, akkor az előleg kifizetésével a szerződés teljesítése meg is kezdődött, vagyis az elállási hatalmasság azonnal meg is szűnt. Az ilyen értelmezés legalább két okból kifolyólag nem lehet összhangban a törvénnyel.

Elsősorban az előleg kifizetése pontosan az előszerződés megkötésének a napján történt. Az önhatalmú elállás joga így csak futólagos, röpké pillanatig létezne (néhány órán át, amíg az előleg meg nem érkezik az eladást vállaló fél bankszámlájára). Viszont az önhatalmú elállási jognak pontosan az a jogalkotó által elismert és legitim célja, hogy a szerződés a megkötése *után* szűnjön meg. A szerződés záradékait az Rptk. 1268. cikk (3) bekezdése szerint úgy kell értelmezni, hogy azok joghatásokat eredményezzenek, és nem úgy, ahogy nem eredményezhetnek. Az az értelmezés, amely szerint az előlegnek a szerződésalkötéskor vagy a szerződésalkötés napján történő megfizetése, mint az adásvételi előszerződés teljesítésének első aktusa, a másik fél elállási jogát elenyészteti, egyértelműen ellentétes e hatalmasság természetével és céljával.

Másodsorban, az adásvételi előszerződés tárgya az ígért szerződés jövőbeli megkötése. Az előlegfizetés így nem az adásvételi ígéretre vonatkozó konkrét kikötés, ezért

nem az előszerződés saját teljesítésének minősül, hanem a jövőbeli adásvételi szerződésre vonatkozó, időben előrehozott kikötés teljesítésének. Az előlegfizetés célja (*causa*) nem a jövőbeli adásvételi szerződés megkötésére tett vállalás, hanem a tulajdonjog megszerzése, amely a román jog szerint csak közokirati formában megkötött adásvételi szerződés alapján lehetséges. A tulajdonjog megszerzésére nem kerülhet sor az adásvételi előszerződés alapján. Az előleg így a megkötni vállalt jövőbeni adásvételi szerződéshez kapcsolódó meghatározott szolgáltatás előzetes teljesítését jelenti, és ez a szolgáltatás csak akkor hatályosul, ha az ígért szerződés megkötésre kerül. Ha a szerződés nem jön létre, az előleget vissza kell fizetni. Következésképpen az előleg kifizetése nem szünteti meg az adásvételi előszerződéstől való elállás jogát, ha az előszerződés ilyen hatalmasságot alapított valamely fél javára.

Az itt összefoglalt érvelés nem pusztán elméleti spekuláció, hanem a román felsőbíróság, a Legfelsőbb Semmítő- és Ítélszék (Înalta Curte de Casație și Justiție) joggyakorlatában konkrét ügyben elvi tétellé is vált. A román felsőbíróság a következőket szögezte le: *„A megállapított vételár előlegének megfizetése, amelyet az adásvételi előszerződés megkötésekor teljesítenek, nem az adásvételi előszerződés valódi teljesítési cselekménye, hanem a jövőbeli adásvételi szerződést megelőlegező záradék következménye, mivel az adásvételi ígéret a felek számára azt a kötelezettséget keletkezteti, hogy minden lehetséges lépést megtesznek a szerződés teljesítése érdekében, amelyre elkötelezték magukat, anélkül, hogy e kötelezettségnek általában valamely pénzüsszegnek (a vállalat árának) megfizetése lenne az ellenértéke. Így, mivel az előszerződésbe elállási záradékot illesztettek be az eladást vállaló fél javára, aki visszaadta a vételt vállaló féltől kapott előleget és kifizette a kártérítésként megállapított összeget, az önhatalmú elállási jog gyakorlása (...) az 1276. cikk (1) bekezdésének rendelkezéseivel összhangban, azaz a szerződés teljesítésének megkezdése előtt és visszaélés nélkül történt.”*¹⁸

2.3.3. Átruházható-e az önhatalmú elállási jog?

Az ítélezési gyakorlatban egy másik érdekes esetet is megoldottak a szerződéstől való önhatalmú (nem szankciós) elállási jog átruházásával kapcsolatban. A Legfelsőbb Semmítő- és Ítélszék döntése szerint az adásvételi előszerződésbe beillesztett önhatalmú elállási záradék, amely az eladást vállaló félnek lehetőséget biztosít arra, hogy szubjektív okokból elálljon a szerződéstől, a halála esetén hatálytalan (megdől), és az örökösök nem gyakorolhatják e jogot. Ennek oka az, hogy az eladást vállaló fél javára ily módon biztosított jog (hatalmasság) szigorúan személyes jellegű, és e jellegéből adódóan e jog nem átruházható, azaz nem örökölhető, és csak a jogosult gyakorolhatja. Ezért az örökösök beleegyezését az eladáshoz (az adásvételi szerződés létrehozásához) a bíróság határozattal pótolhatja.¹⁹ Úgy vélem azonban, hogy a szerződéstől való önhatalmú elállási joga általában nem szigorúan személyhez kötött jog, így a felsőbíróság megoldása ez esetben kritizálható.

¹⁸ I.C.C.J., Secția I civilă, decizia nr. 486 din 6 martie 2019 (www.scj.ro).

¹⁹ I.C.C.J., Secția I civilă, decizia nr. 3117 din 13 noiembrie 2014 (www.scj.ro).

2.3.4. A bánatpénzről

Nagyon fontos, hogy az önhatalmú elállási/felmondási hatalmasság visszterhes is előírható. Az a fél, aki ilyen hatalmassággal él, bizonyos pénzösszeg megfizetése esetén gyakorolhatja a hatalmasságot. Ez az úgynevezett „bánatpénz”.

Gyakorlatilag a visszterhes elállási/felmondási záradék gyakorlása az eredeti szerződésben foglalt kötelezettségek tárgyának megváltoztatásával novációt eredményez.²⁰ Az eredeti szerződés konkrét kötelezettségeket keletkeztet a szerződésre jellemző szolgáltatások teljesítésére, de visszterhes önhatalmú elállási jog gyakorlása után a konkrét kötelezettség átalakul pénzösszeg megfizetésére vonatkozó kötelezettséggé, amely az elállás esetén ígért juttatás.²¹ *„A bánatpénz arra az esetre szól, ha valaki megbánva, hogy a kötelemben lépett, abból kilép [...]. Merthogy a bánatpénzzel éppen az elállási jogot kötöttem ki magamnak, a kötelmet fennmaradásában bizonytalanná, tehát gyengébbé tettem. A bánatpénz íme csakugyan kötelemgységítő eszköz [...]. Ám ha arra gondolok, hogy a kötelem betöltésére sarkall az a tudat, hogy a másik – bár bánatpénz mellett – elállhat: a bánatpénz kötelemerősítő. [...] A bánatpénz nemcsak pénz lehet, mint ahogy a neve mutatná, hanem lehet más dolog is. Sőt nemcsak dolog lehet, hanem lehet követelés is: általában lehet vagyonérték.”*²²

Az Rptk. vonatkozó rendelkezése szerint, ha az önhatalmú (nem szankciós) elállásért/felmondásért cserébe a felek valamilyen juttatásban (vagyis „bánatpénzben”) állapodtak meg, a szerződés megszűnése csak akkor hatályosul, amikor a juttatást teljesítették.²³

Az ellenszolgáltatás fejében elismert önhatalmú elállási/felmondási jog olyan szolgáltatás teljesítését feltételezi, amelynek célja, hogy a másik felet ne érje kár a jog gyakorlása miatt.²⁴ *„A bánatpénz egyrészt az elállási jogot adja, másrészt az elállással okozott károk egyenértéke [...]. A bánatpénz rendszerint akkora, hogy a kötelemből való kilépéssel sértett érdeket fedezi.”*²⁵ Például ha 3 éves határozott időtartamra kötött bérleti szerződés esetén a felek megállapodnak, hogy azt bármelyik fél 90 napos előzetes értesítési idővel felmondhatja, viszont ennek a feltétele a szerződés fennmaradó időtartamára számított bérleti díj 25%-ának megfizetése (a bánatpénz).

Felmerül a kérdés, hogy egy ilyen kikötés kötbérnek minősül-e. Az első lehetséges értelmezés, hogy ez kötbér, és a túlzó mértékű bánatpénzt a bíróság kötbérként méréskelheti.²⁶ A másik értelmezés, amelyet a román szakirodalomban fogalmaztak meg,

20 A novációról általában, illetve a magyar és román jogban lásd ILYÉS Kinga: *Újítás (nováció). Alapvetés, Magyarország, Románia, Következtetések = A kötelmi jogok dinamikája egyes kelet-közép-európai jogrendszerekben. Engedményezés, faktoring, szerződésátruházás, jogátruházás és nováció*, szerk. VERESS Emőd, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2023, 253–256, 260–278, 284–292 és 307–309.

21 József KOCSIS: *Unele considerații referitoare la arvună și la convenția accesorie de arvună*, Dreptul, 1998/12, 59.

22 TóTH Lajos: *i. m.*, 75–76.

23 *„Dacă s-a stipulat o prestație în schimbul denunțării, aceasta produce efecte numai atunci când prestația este executată.”*

24 C.A. Ploiești, decizia nr. 2920 din 25 octombrie 2001, în L. C. STOICA: *Ineficacitatea actului juridic civil*, vol. I, Ed. Hamangiu, București, 2009, 153.

25 Tóth: *i. m.*, 75–76.

26 Vö. Rptk. 1541. cikk.

hogy a bánatpénz nem kötbér, hanem az önhatalmú elállási/felmondási hatalmasság gyakorlásának az ára, és így a bíróság nem csökkentheti úgy, mint a túlzónak ítélt kötbért.²⁷ A második értelmezés a helyes, de véleményem szerint ez a megközelítés sem zárja ki teljességgel a túlzó bánatpénz érvénytelenségének a kérdését.

Itt vizsgálendő probléma az is, hogy a szerződő fél önhatalmú elállás/felmondás esetén követelheti-e a bánatpénzt meghaladó kárának az ellenértékét. Helyesen szögeztek le a régi magyar szakirodalomban, hogy „*bánatpénz mellett kárt (a bánatpénzt meghaladót) nem követelhetek, hiszen a másik máris kilépett a kötelemből, éppen azért veszi el a bánatpénzt, merthogy kilépett a kötelemből...*”²⁸ A kérdés egyébként az ingyenesen kikötött önhatalmú elállás/felmondás vonatkozásában is releváns, hogy lehet-e a szerződéstől elálló/azt felmondó személlyel szemben kártérítési igénnyel fellépni.

A nem szankciós vagy önhatalmú elállás vagy felmondás jogát – ha egyszer már elismerték – véleményem szerint nem lehet visszaélésszerűen vagy rosszhiszeműen gyakorolni. Mivel hatalmasságról van szó, a jog gyakorlására vonatkozó hatáskör bármilyen szubjektív előfeltevésen alapulhat, indokolás és minden ok nélkül, *ad nutum* gyakorolható. Az elállási/felmondási jog gyakorlásának semmi köze a másik fél szerződésszegéséhez, amely esetben a jogosult részéről az elállás vagy a felmondás szankcióképpen alkalmazandó. Ilyen esetben nem beszélhetünk „önhatalmú” elállásról vagy felmondásról, mert a szerződés egyoldalú elszegésének a feltétele ilyen esetben a kötelezett szerződésszegés. Viszont ha az önhatalmú elállás vagy felmondás joga nincs feltételhez kötve, akkor annak gyakorlása a hatalmasság jogosultjával szemben kártérítési igényt sem alapozhat meg.

A bánatpénzről szóló itt vizsgált kérdések azonban csak a határozott idejű szerződésekre vonatkoznak (mert a határozatlan idejű szerződések esetében a szerződés felmondásáért cserébe járó juttatás kikötése, ahogy már korábban erről volt szó, iratlan záradékként szankcionálható), vagyis kogens norma tiltja a határozatlan időre megkötött szerződések esetén a bánatpénz kikötését.

2.3.5. A folytatólagos és folyamatos teljesítésű szerződésekről

Az Rptk. utolsó itt elemzésre kerülő rendelkezése szerint a folytatólagos vagy folyamatos teljesítésű szerződésekben a felmondási jog méltányos előzetes értesítési idővel a szerződés teljesítésének megkezdését követően is gyakorolható, de a megszűnés nem érinti a teljesített vagy teljesítés alatt álló szolgáltatásokat.²⁹ Itt nincs egyébről szó, mint arról, hogy mivel a román jog egyetlen szakszóval írja le az önhatalmú elállás/felmondás fogalmát (*denunțare*), külön szabályt kell bevetessen a felmondásra, amikor a szerződés megszűnésének joghatásai kizárólag a jövőre nézve érvényesülhetnek.

27 I. IONESCU: *Antecontractul de vânzare-cumpărare*, Ed. Hamangiu, București, 2012, 263.

28 TÓTH Lajos: *i. m.*, 76.

29 „*În contractele cu executare succesivă sau continuă, acest drept poate fi exercitat cu respectarea unui termen rezonabil de preaviz, chiar și după începerea executării contractului, însă denunțarea nu produce efecte în privința prestațiilor executate sau care se află în curs de executare.*”

3. Összegzés

A tanulmány összegzéseként megállapítható, hogy a román polgári jogban a szerződések megszűnése – különös tekintettel a nem szankciós („önhatalmú”) elállásra és felmondásra – a magyar jogtól eltérő logikai rendben megalkotott szabályozás tárgyát képezi. Ez terminológiai „feszültségekhez” vezet, jelezve a jogrendszerek közötti párbeszéd és összehasonlítás nehézségeit. Ugyanakkor mindkét jogrendszer pontos, részletes, az összehasonlító jog eszköztárát felhasználó vizsgálata az ilyen komplex kérdésekre is kínál (ha nem is tökéletes, de elfogadható) megoldásokat. Ezért javasoltam a román *rezoluțiune* fogalmat szankciós elállásnak, a *reziliere* szót szankciós felmondásnak, a *denunțare* kifejezést pedig, a kontextustól függően, önhatalmú vagy nem szankciós elállásnak vagy felmondásnak fordítani. Így elérhető a román jog sajátosságainak rögzítése, amely a magyar terminológiai pontosság elvárásainak is megfelel.

Az Rptk. 1276. cikke alapján a felek meghatározott feltételek mellett rendelkezhetnek az önhatalmú elállás/felmondás jogával. A diszpozitív szabályok által meghatározott hatalmasságok önmagukban is és ezen túlmenően az eltérés lehetőségén keresztül is a felek közötti szerződéses kötelezettségek rugalmasságát szolgálják. A szerződésben alapított hatalmasságokon túlmenően van, amikor a jogszabály is létrehoz nem szankciós elállási vagy felmondási jogot, amelyek esetén a jogalkotói szándék a társadalmi igazságosság elveinek a megvalósítása. A bírósági gyakorlat és a szakirodalom számos összetett kérdést felvet, mint az önhatalmú elállási jog gyakorlásának pillanata, e hatalmasság és a kártérítés összefüggései vagy a bánatpénz – ennek mérséklési lehetőségére kiható – minősítése.

Összességében a román szerződési jog is próbál olyan rugalmas kereteket teremteni, amelyek egyidejűleg biztosítják a szerződések kötelező erejét és stabilitását, indokolt esetekben, a társadalmi igazságosság szellemében a szerződésektől való önhatalmú elállás vagy felmondás lehetőségét (fogyasztói szerződések, lakásbérlet), ugyanakkor, az Rptk. 1276. cikke révén megteremti a szerződő felek számára is a lehetőséget, hogy ők maguk hozzanak létre, érdekeiknek megfelelően, ingyenesen vagy visszterhesen a szerződés megszűnéséhez vezető hatalmasságokat. E komplexitás mögött pedig fel-sejlik az életnek a jogot is sokszorosan meghaladó szintű összetettsége.